

14 10.04.17 14406
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Економіко-правовий факультет

Кафедра конституційного права та правосуддя

Д и п л о м н а р о б о т а

Освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста (CD)

на тему: **“Механізми захисту професійних прав та гарантій діяльності адвокатів і правозахисників: світовий досвід”**

“Mechanism of defense of the attorneys` and human rights defenders` professional rights and activity guaranties: the world experience”

Виконала студентка заочної форми навчання,
спеціальність 081, Право (Правознавство),
Сергейчук Анастасія Володимирівна

Науковий керівник: викладач
Бідюк М.О.

Рецензент: кандидат юридичних наук, доцент
Пілюк С.В.

Рекомендовано до захисту на
засіданні кафедри “19” 04. 2017 р.,
протокол № 9
Завідуюча кафедрою
д.ю.н., проф. Міш Корчевна Л.О.

Захищено на засіданні ЕК № 2
“16” 05 2017 р., протокол № 52
Оцінка добре С 1 80
Голова ЕК
д.ю.н., проф. Пореч Прієшкіна О.В.

Одеса – 2017

791024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ПРАВОВИЙ СТАТУС АДВОКАТА І ПРАВОЗАХИСНИКА	
1.1. Загальна характеристика професійних прав адвоката та гарантій адвокатської діяльності	6
1.2. Правовий статус правозахисника та гарантії його діяльності	25
РОЗДІЛ ІІ. ЗАХИСТ ПРОФЕСІЙНИХ ПРАВ ТА ГАРАНТІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТІВ ТА ПРАВОЗАХІСНИКІВ	
1.1. Особливості захисту професійних прав адвокатів та правозахисників за законодавством України	37
1.2. Міжнародно-правові стандарти гарантій адвокатської діяльності та діяльності правозахисників	58
РОЗДІЛ ІІІ. СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТІВ: СВІТОВИЙ ДОСВІД	70
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81

ВСТУП

Актуальність дослідження. Конституція України проголошує, що для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги діє адвокатура, діяльність якої може бути ефективною тільки за умови її належного значення з боку державної влади. Адвокат, будучи активним учасником кримінального судочинства, захищаючи інтереси підозрюваного, підсудного і засудженого, здійснює функцію захисту.

Для того, щоб захисник мав можливість надавати кваліфіковану правову допомогу і на високому професійному рівні виконувати свої обов'язки відповідно до законодавства України, необхідні встановлені законом засоби, за допомогою яких охороняються і забезпечуються його права і законні інтереси. Саме до таких засобів можна віднести правові гарантії діяльності адвоката в кримінальному судочинстві. За допомогою правових гарантій адвокату забезпечується можливість реалізувати свої права і обов'язки в кримінальному процесі під час представлення інтересів своїх довірителів.

Однак в юридичній практиці зустрічаються випадки втручання в діяльність захисника і перешкоджання його законній діяльності. Так, в 2014 році було зареєстровано 164 кримінальних проваджень про злочини, пов'язаних з порушеннями професійних прав адвоката і гарантій адвокатської діяльності, 153 провадження в 2013 році, 132 провадження в 2012 році і 147 провадження в 2011 році. У зв'язку з прийняттям Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012¹, гарантії адвокатської діяльності придбали особливо важливе значення, що і підтверджує актуальність теми дипломного дослідження.

Проблема правового, зокрема міжнародно-правового, захисту прав адвокатів набула особливої актуальності для України з моменту вступу до Ради Європи у 1996р., підписання, а потім ратифікації Європейської

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012р. / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>

конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у 1997р., коли Україна обрала курс на максимальне наближення свого законодавства до міжнародних стандартів європейських держав.

Значний внесок у наукове дослідження проблем захисту прав та гарантій адвокатської діяльності зробили такі українські вчені, як Ю. П. Аленін, А. М. Бірюкова, В. І. Бояров, Т. В. Варфоломєєва, В. І. Галаган, І. Ю. Гловацький, С. В. Гончаренко, А. Л. Жуковська, Я. П. Зейкан, С. М. Логінова, В. Т. Малярєнко, М. М. Міхеєнко, В. Т. Нор, Т. В. Омельченко, М. А. Погорецький, С. Л. Савицька, А. Д. Святоцький, А. М. Титов, Л. Д. Удалова, Г. А. Чайка, В. М. Хабібулін, П. В. Хотенець, В. Ю. Шепітько, О. Г. Шило, В. П. Шибіко, А. Г. Яновська та інші вчені.

Серед зарубіжних дослідників адвокатури слід зазначити: О.Д. Бойкова, А.П. Гологанова, Л.Ю. Грудцина, Н.В. Лазарєву-Пацька, А.Г. Кучерена, Г. Б. Мірзоєва, Г.М. Резника, І.С. Яртіх, які зверталися до поняття правового статусу адвоката, розкриваючи проблемні питання організації та діяльності адвокатури.

Мета та задачі дослідження.

Мета цієї роботи визначити найефективніші механізми захисту прав та гарантій діяльності адвокатів та правозахисників, шляхом вивчення світового досвіду.

Для досягнення поставленої мети визначено такі основні задачі дослідження:

- дослідити співіснування двох інститутів: інституту правозахисників та адвокатів;
- визначити професійні права та гарантії діяльності адвокатів та правозахисників;
- вивчити міжнародний досвід в галузі захисту професійних прав адвокатів та правозахисників;

- розглянути, як здійснюється захист професійних прав зазначеної категорії осіб за законодавством України;
- ознайомитись з досвідом інших країн щодо страхування професійної відповідальності адвокатів.

Об'єкт та предмет дослідження.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються у сфері забезпечення захисту професійних прав та гарантій діяльності адвокатів та правозахисників.

Предметом дослідження є зміст професійних прав та сутність гарантій діяльності адвокатів та правозахисників, а також правове регулювання діяльності адвокатів та правозахисників.

Методи дослідження.

Робота побудована на використанні сучасних методів пізнання, включаючи як загальнонаукові, так і спеціальні методи. Зокрема, дослідження недоліків законодавства, організації та здійснення адвокатської діяльності, здійснювалось за допомогою формально-юридичного методу. Порівняльно-правовий метод застосовувався для аналізу досвіду нормативного закріплення та реального забезпечення захисту професійних прав адвокатів та правозахисників в державах сучасного світу. Також був використаний нормативно-догматичний метод – використаний для дослідження змісту поняття правозахисник; метод узагальнення – використаний для узагальнення у висновках основних результатів дослідження.

ВИСНОВКИ

Інститут адвокатури України повинен стати однією з провідних структур правової системи, здатною ефективно контролювати дотримання органами державної влади прав і законних інтересів людини завдяки здійсненню суспільно значущих публічних функцій, в основу визначення яких покладаються базові принципи-гарантії Конституції, відповідні принципам і цілям організації адвокатури як правозахисного інституту (ст. 1, ч. 2 ст. 3, ст. 21, ч. 1 ст. 55, ст. 29, ст. 59, ч. 2 ст. 63 і ст. 129 Конституції України), зокрема: захисту суспільства в особі кожного його члена; професійно-правового контролю за забезпеченням органами державної влади конституційних прав і свобод людини; законотворчої ініціативи.

Основоположним у визначенні місця і ролі інституту адвокатури як одного з правозахисних інститутів держави є те, що він одночасно є однією з невід'ємних частин державного механізму відправлення правосуддя, життєво необхідною для ефективного функціонування судової влади, та одним із способів обмеження державою своєї влади за допомогою створення і функціонування незалежного правозахисного інституту, що власною діяльністю сприяє виконанню конституційної функції держави – реалізації та захисту прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності, визначеної у ст.3 Конституції України.

Відносини між суддями та адвокатами мають базуватися на взаємному розумінні ролі кожного з них, на взаємоповазі та незалежності один від одного, оскільки тільки повна взаємоповага судді та адвоката один до одного можуть стати запорукою справедливого правосуддя. Виходячи з того, що взаємозв'язок адвокатури з судовою системою, який зумовлений посадовими відносинами, сприяє не тільки підвищенню авторитету інституту адвокатури, а й професійної надійності формування судових органів, запропоновані конкретні механізми зближення адвокатури і судової влади: визнання за адвокатурою першочергового права на заміщення вакантних судових посад

(за прикладом Великої Британії); можливість набуття статусу адвоката суддями у відставці за спрощеною процедурою; взаємне навчання суддів та адвокатів (за прикладом Німеччини).

Виходячи з основних позитивних тенденцій, виявлених у законодавстві країн ЄС, пропонується закріпити у законодавстві низку положень, спрямованих на вдосконалення механізмів забезпечення незалежності адвокатів, підвищення гарантій їх захищеності, гарантування рівноправності сторін у судовому процесі і на стадії досудового розслідування: (а) прирівняти статус адвоката до статусу судді в частині кримінально-правової охорони його професійних прав та притягнення до відповідальності; (б) розширити процесуальні права адвоката шляхом встановлення можливості судового санкціонування отримання адвокатом відповіді на запит у випадках, якщо запитувані відомості містять інформацію із обмеженим доступом; (в) визначити порядок проведення та оформлення процедури опитування адвокатом осіб за їх згодою та отримання предметів і (або) документів; (г) встановити, що орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані протягом однієї години з моменту затримання адвоката повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону; (д) закріпити чітку процедуру інформування органів адвокатського самоврядування про можливе затримання адвоката; (е) визначити, що повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором України або його заступниками тощо.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» пропонується доповнити наступними положеннями: (а) свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю може бути вручене лише після пред'явлення документа, що підтверджує факт укладення договору страхування матеріальної відповідальності (ч. 1 ст. 6); (б) адвокату, який

отримав особливі знання та досвід у певній галузі права, можуть надаватися повноваження щодо використання найменування «спеціалізований адвокат».

Пропонується закріпити можливість розголошення адвокатської таємниці у разі отримання адвокатом інформації про підготовлюваний особливо тяжкий або тяжкий злочин проти особистості. Питання можливості розголошення таємниці в такому випадку має вирішуватися за повідомленням (заявою) адвоката вищим органом адвокатського самоврядування – Радою адвокатів України.

Інституту адвокатури поряд із іншими правозахисними інститутами слід окремо приділити увагу у Конституції України, зокрема, його соціальному призначенню і ролі у суспільстві. З огляду на це в Основному Законі та на рівні галузевого законодавства пропонується закріпити таке його визначення: спеціально уповноважений Конституцією недержавний самоврядний правозахисний інститут, невід’ємна частина механізму відправлення правосуддя, що взаємодіє з державою та інститутом громадянського суспільства для досягнення цілей справедливого правосуддя та виконує суспільно значущі публічно-правові функції.

Органи державної влади та адвокатури повинні взаємодіяти на основі партнерства та об’єднання зусиль в умовах побудови правової держави і формування громадянського суспільства в Україні, що передбачає відсутність підпорядкованості один одному, наявність кореспондуючих прав і обов’язків, взаємної відповідальності за порушення умов партнерства. Адміністрування системою безоплатної правової допомоги повинно здійснюватися органами адвокатського самоврядування, оскільки саме такий стан справ відповідає конституційному призначенню інституту адвокатури – надання правової допомоги кожному, хто її потребує, у тому числі й безоплатної правової допомоги.

Незалежність адвокатури від держави має визначатися як стан балансу між інтересами інституту адвокатури і інтересами держави, який відповідає вищій конституційній цінності – забезпеченню прав людини.

Доведена необхідність здійснення адвокатурою професійно-правового контролю за забезпеченням системою публічної влади конституційних прав і свобод людини, спрямованого на гармонійну інтегровану взаємодію держави і суспільства при реалізації гарантованих Конституцією України прав і свобод людини і громадянина через запровадження певних механізмів: встановлення обов'язку законодавця направляти на адвокатську експертизу проекти законів, що стосуються діяльності адвокатури; підготовки пропозицій до проектів нормативно-правових актів із питань забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян; збір адвокатами інформації про порушення прав і свобод людини; розробка пропозицій щодо вдосконалення механізмів забезпечення і захисту прав людини і донесення їх через органи адвокатського самоврядування – Національну асоціацію адвокатів України – до гаранта Конституції – Президента України, а також Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

Через правову природу адвокатури і специфічні ознаки, яким має відповідати громадянське суспільство, адвокатура не може бути віднесена до його інститутів. Вона здатна стати на захист інтересів як держави, так і громадянського суспільства, тому діяльність адвокатури вимагає незалежності не лише від держави, а й від самого громадянського суспільства. Адвокатуру можна визнати інститутом, що забезпечує гармонійне формування таких феноменів, як правова держава і громадянське суспільство, еволюція яких пов'язана у тому числі і з перспективами розвитку адвокатури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996р. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012р.. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 05.07.2012 року. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
4. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948р. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966р. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043
6. Постанова Європейського суду з прав людини від 02.07.1990 №130\88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.coe.int>
7. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України №9 від 01.11.1996р. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>
8. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020рр.: Указ Президента України від 20.05.2015 р. №276/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
9. Право про адвокатуру: Закон Польщі від 26 травня 1982 р. // Національна Асоціація Адвокатів України. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

<http://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/zakonodavstvo-ro-adv-polsha-zvedenyj-pereklad.pdf>

10. Резолюция 43/173 Генеральной Ассамблеи ООН от 9 декабря 1988 года. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_206
11. Основні положення про роль адвокатів: прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_835
12. Основні принципи, що стосуються ролі юристів: прийняті VIII Конгресом ООН 27 серпня - 7 вересня 1990 року. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_313
13. Рамкове рішення Ради Європейського Союзу від 15 березня 2001 р. «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві». - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://uccg.org.ua/bulletin/Articles/03/04-Zakonodavchi_zasady/030401.pdf
14. Закон Литовской Республики «Об адвокатуре», принятый Верховным Советом Литовской Республики 18.03.2004г. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=300297&p_query=advocate&p_tr2=2
15. Адвокатская деятельность и адвокатура в России. Введение в специальность: Учебник. – Ч. 1 / Под ред. И.Л. Трунова. – М., 2006. – 258с.
16. Адвокатская реформа в Италии стала теперь законом // Awocato Francosco grasso: studio legale. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.studiolegalegrasso.net/ru/2013-01-riforma-dell-avvocatura-in-italia-e-diventata-legge/#comments>

17. Банчук О. А. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О.А. Банчук, Р.О. Куйбіда. – Київ: Леста, 2005. – 116 с.
18. Белкін Л. М. Право громадян України на юридичну допомогу в світлі рішень Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України / Л.М. Белкін // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2010. – № 3 (22). – С. 84–90.
19. Берладин А. Б. Правові аспекти участі адвоката у досудовому провадженні у кримінальному процесі Великобританії / А. Б. Берладин // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – № 2. – С. 139–143.
20. Бесплатная юридическая помощь: модель взаимодействия государства и гражданского общества (зарубежный и российский опыт): сб. докл. – М.: Акварель, 2011. – 375 с.
21. Бигун С. Профессиональная ответственность юристов: страховаться ли и как перестраховаться (американский опыт) // Юридическая газета. - 2006. - № 21 (81) 9 ноября. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.vasilev-grad.in.ua/?p=12789>
22. Бородин С.В. Реформа адвокатуры во Франции: исторический опыт / [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.eurasian-advocacy.ru/problemny-organizatsii-i-funktsionirovaniya-advokatury/1702-reforma-advokatury-vo-frantsii-istoricheskij-opyt>
23. Бородин С.В. Практика страхования профессиональной ответственности адвокатов во Франции // Воронежский адвокат. - 2005. - №5. - С.8-9
24. Бурков А. Л. Юридическая помощь по гражданским и административным делам в соответствии с Конвенцией о защите прав человека и основных свобод / А.Л. Бурков // Бесплатная юридическая помощь и обеспечение доступа к правосудию в России. – М., 2010. – С. 135–147

25. Виклад фактів. Правозахисники: захищаючи права людини. / Права людини в Україні: Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. - 27.07.2006. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://khpg.org/index.php?id=1153998285>
26. Висновок Верховного Суду України на проект Закону України «Про медіацію» від 3 липня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/b58056fd9c7f6dc4c225745700474565/b55acee8b068ba2ac2257c70004bde89?OpenDocument>
27. Гловацький І. Ю. Адвокатура зарубіжних країн (Англія. Німеччина, Франція): навч.- практ. посіб. / І. Ю. Гловацький. – Київ: Атіка, 2007. – 588 с.
28. Гражданский процесс зарубежных стран: учеб. пособие / под ред. А. Г. Давтян. – М.: Проспект, 2011. – 114 с.
29. Деханов С. А. Организация адвокатуры и профессиональная этика адвокатов в Западной Европе / С. А. Деханов. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 264с.
30. Деханов С.А. Типология института адвокатуры. Адвокатура в Европе и США/ С.А. Деханов – 2005. - №10. – 185с.
31. Дюкина В. Р. Гражданско-правовое регулирование оказания адвокатских услуг в праве Европейского Союза: дис. ... канд. юрид. наук / Дюкина Вероника Раисовна; Рос. ун-т дружбы народов. – М., 2014. – 201 с.
32. Европейский суд по правам человека. Избранные решения: в 2 т. / редкол.: В.А. Туманов [и др.]. – М.: Норма, 2000. – Т. 1. – 856 с.
33. Елисеев Н. Г. Гражданское процессуальное право зарубежных стран: учеб. / Н. Г. Елисеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби: Проспект, 2004. – 624 с.
34. Калашникова С. И. Медиация в сфере гражданской юрисдикции. / Калашникова С. И. – М.: Инфотропик Медиа, – 2011. – 304 с.

35. Керівні принципи щодо захисту правозахисників. - БДПЛ ОБСЄ, 2015. - 173с.
36. Кисильова Т. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації у зарубіжних краях // Право України. – 2011. – № 11–12. – С. 225–235.
37. Коваль К. Внутрішні стандарти адвокатури / К. Коваль // Український адвокат. – 2013. – № 7. - С. 26-32
38. Козлов А., Попов Е. Страхование профессиональной ответственности юриста // Российская юстиция. - 2002. - №5. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://center-bereg.ru/b17341.html>
39. Корсак А. Страхование ответственности вызовет доверие инвесторов / А. Корсак. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.lj.kherson.ua/2014/pravo04/part_2/58.pdf
40. Кудрявцева Е. В. Тенденции развития английского гражданского процессуального права после принятия правил гражданского судопроизводства / Е.В. Кудрявцева // Вестник гражданского процесса. – 2012. – № 2. – С. 173–185.
41. Курс цивільного процесу: підручник І В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. – Х.; Право, 2011. – 1352 с.
42. Кучинська О. А. Кваліфікований захист як передумова реалізації права на справедливий суд / О. А. Кучинська // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – Т. 4, № 1. – С. 21–27.
43. Литвинский Д. В. Французская граница адвокатской монополии / Д. В. Литвинский // Право.ru: справоч.- прав. система. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pravo.ru/review/view/42278/>
44. Морозов Н. В. Основы правового положения адвоката по законодательству Франции / Н. В. Морозов // Адвокатская практика. – 2006. – № 6. – С. 28–34.
45. Мудровский М. Ю. Институт адвокатуры в Швеции / М. Ю. Мудровский // Евразийская адвокатура. – 2013. – № 3. – С. 17–21.

46. Плинка Я. В. Правовое обслуживание предпринимательских объединений в России и за рубежом: дис. ... канд. юрид. наук / Я. В. Плинка; Моск. гос. юрид. акад. – М., 2000. – 200 с.
47. Романов А. Л. Правовая система Англии: учеб. пособие / А. Л. Романов. – 2-е изд., испр. – М.: Дело, 2002. – 291 с.
48. Сварт А. Х. Дж. Уголовное судопроизводство в Нидерландах / А. Х. Дж. Сварт // Правовая система Нидерландов / отв. ред.: В. В. Бойцова, Л. В. Бойцова. – М.: Зерцало, 1998. – 432 с.
49. Святоцький О.Д., Медведчук В.В. [Адвокатура історія і сучасність](#) - К: Ін Юре 1997. - 320 с
50. Страхування: Підручник / Під заг. ред. С.С. Осадець, - К.: КНЕУ, 2002. - 568с.
51. Тюремный срок за незаконное осуществление адвокатской деятельности в Италии // Awocato Francosco grasso: studio legale. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: [http://www.studiolegalegrasso.net/ru/tag/advokatura – v. – italii/](http://www.studiolegalegrasso.net/ru/tag/advokatura-v-italii/)
52. Уолкер Р. Английская судебная система / Р. Уолкер: пер. с англ. Т.В. Апарова; отв. ред. и предисл. Ф. М. Решетников. – М.: Юрид. лит., 1980. – 631с.
53. Яновская А. Г. Европейские стандарты предоставления бесплатной правовой помощи в уголовном судопроизводстве: проблемы реализации в Украине / А.Г. Яновская // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – Одесса, 2013. – № 6–1, т. 2. – С. 199–202.